

Ježíš a mýtus o Kristu

. Otakar A. Funda

Ježíš a mýtus o Kristu

prof. ThDr. Otakar A. Funda, Dr. Theol.

Recenzenti:

prof. PhDr. Zdeněk Helus, DrSc.

doc. ThDr. Jan Blahoslav Lášek

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2007

© Otakar A. Funda, 2007

ISBN 978-80-246-1276-8

ISBN 978-80-246-2392-4 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

Kniha vychází s podporou grantu, který byl autorovi přidělen Grantovou agenturou České republiky v letech 2000–2002, č. grantu 401-00-0467.

Vysoká míra emocionality propůjčuje náboženskému prožitku „setkání“ s posvátnem zdání objektivní reality.

I. Budil

MÝTUS, JAZYK A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

Domněnka, hypotéza musí předcházet pozorování.

Naše poznání poponášejí dopředu i velmi smělé hypotézy.

Není vůbec na újmu naší vědecké cti, jestliže shledáme, že naše hypotézy jsou nesprávné.

K. R. Popper

VĚČNÉ HLEDÁNÍ

ŽIVOT JE ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ

V našem hrozném a zoufalém světě není z jeho utrpení, bolestí a problémů žádné spasení, žádné vítězné a dobré zakončení. Je však jedna „věc“, velmi chatrná a velmi zranitelná, která nás sice nezachrání, která v tomto světě ustavičně prohrává, ale může nám pomoci při řešení problémů. Může nám pomoci problémy řešit i s nimi žít. Je to racionalita.

O. A. Funda

GNOSEOLOGICKÉ MEZE ONTOLOGIE

(doposud nepublikováno)

OBSAH

Shrnutí autorem předložené hypotézy o vzniku křesťanské víry	9
Úvod, který nepřeskočte	11
I. Fakta, porozumění a metoda	17
II. Historický Ježíš, v evangeliích překrytý vírou v Krista	57
III. Hypotetická rekonstrukce základních rysů	
Ježíšova vystoupení a učení	99
IV. Ježíšův kříž a pohřeb podle evangelií	133
V. Prázdný hrob a zjevení vzkříšeného podle evangelií	158
VI. Okruh kolem Štěpána	177
VII. Pavel z Tarsu a Ježíšův bratr Jakub	207
VIII. Ježíšovi přívrženci – jejich nadšení, krize a vize	241
IX. Tři fáze krize křesťanské eschatologie a jejich překonání	253
X. Maranata – erchómenos, vznik křesťanské víry	267
XI. Dodatek – Člověk, bytost se vztahující	295
Ediční poznámka. Autor o své knize	357
Doporučená literatura	361
Rejstřík hlavních tematických okruhů	367

SHRnutí AUTOREM PŘEDLOŽENÉ HYPOTÉZY O VZNIKU KŘEŠŤANSKÉ VÍRY

- Vyznání, že Ježíš „byl vzkříšen“, vzniklo po Ježíšově ukřižování později než výpověď extatické subjektivní vize Ježíšových přívrženců, že ukřižovaný Ježíš je Syn člověka, kterého Bůh vyvýšil. Vyznání, že Ježíš byl vzkříšen, existovalo původně samostatně, bez spojení s legendou o prázdném hrobu.
- Vyznání „zjevil se“ bylo starší a existovalo samostatně, nejprve bez vazby na výpověď „byl vzkříšen“. Vyznání „byl vzkříšen“ bylo důsledkem subjektivní vize „zjevil se“.
- Vyznání „Bůh Ježíše vyvýšil“ bylo starší než vyznání „zjevil se“ i než vyznání „byl vzkříšen“ a existovalo samostatně bez spojení s poměrně pozdní legendou o Ježíšově nanebevstoupení.
- Extatické modlitební zvolání Ježíšových přívrženců „maranata“, „přijď, náš Pane“, dalo v myslích Ježíšových přívrženců vzniknout výpovědi „Bůh jej vyvýšil“, „stojí na pravici boží“. Tato próto-naděje (prvotní naděje) vytryskla v kruhu Ježíšových přívrženců nejprve v Galileji, kam utekli zmateni po Ježíšově ukřižování. Teprve v důsledku vzniku této próto-víry (prvovíry) se odebrali zpět do Jeruzaléma.
- V této první fázi rodící se křesťanské víry nevyznávali v Jeruzalémě shromáždění Ježíšovi přívrženci ukřižovaného vzkříšeným, nevyznávali ještě Ježíše spasitelem, který zemřel za lidské hříchy, ani jej nevyznávali synem božím, nýbrž v navázání na židovský apokalyptický titul Syn člověka, jehož příchod Ježíš ohlašoval a s nímž se ve svém sebepochopení (ve spojení s motivem utrpení) postupně možná i určitým způsobem identifikoval, vyznávali Ježíše Synem člověka vyvýšeným na pravici boží a očekávali jeho brzký příchod.
- Aramejské zvolání maranata, „náš Pane, přijď“, později tak tajemně a s nesmírnou úctou užívané v křesťanské bohoslužbě, stálo na počátku procesu vzniku a rozvíjení dalších fází křesťanské víry. Vyjadřovalo vizi próto-křesťanské naděje, že ten, který byl ukřižován, je „vyvýšen po boží pravici“ a záhy jako Syn člověka přijde a boží království, které ohlašoval, nastolí.

- Formule víry, kterou zachycuje apoštol Pavel v 1. listu Korintským 15,3b-5 „zemřel za naše hříchy... byl vzkříšen“ a která odráží již konstituované vyznání křesťanské víry, jak tato napříště sobě rozumí, je až druhou fází v procesu vzniku křesťanské víry. Z původně očekávaného příchodu Syna člověka vyvýšeného na pravici boží se stalo očekávání druhého příchodu Krista, syna božího, který zemřel za naše hříchy a byl vzkříšen.
- Třetí fází, kterou křesťanská víra překonává svou krizi, že příchod podle víry křesťanů prý vyvýšeného a posléze vzkříšeného Ježíše, který byl křesťany vyznán jako Kristus, Bohem poslaný zachránce, opět nenastal, je Lukášova teologie dějin spásy a Janova teologie vtěleného logu a spásy, která v něm již nastala.
- Interreligiózní helénistická figura přicházejícího božstva, „erchómenos“, navazující na původní zvolání maranata, měla svou hebrejskou variantu v představě Jahveho jako božstva přicházejícího s výzvou a nárokem. Protože však byla zároveň sdílná jako rétorická figura přicházejícího božstva i v helénistickém světě, přispěla významně k přenesení křesťanské víry do světa pozdního helénismu.

ÚVOD, KTERÝ NEPŘESKOČTE

Zorný úhel pohledu

I když se v této knize snažím o co nejvyšší možnou míru nepředpojatosti, historicko-kritickou metodou analyzuji různé textové vrstvy, snažím se upozornit na různé možné interpretace téhož historického materiálu a záleží mi na tom, abych přivedl k řeči, jak samo křesťanství rozumí v různých vyznavačských polohách své zvěsti, tedy i když celá práce je prostoupena úsilím o co možná nejvyšší možné zaujetí pro nezaujatost a je v jistém smyslu pokusem o ilustraci mé filosofické teze, že úsilí o objektivitu není třeba vzdát, že objektivita není fikcí, je samozřejmě psána z určitého východiska, z určitého zorného úhlu. To je např. evidentní již v tom, že k historické látce přistupuji historicko-kritickou metodou a nečtu např. evangelijní texty jako Bohem samým pisatelům sdělené zjevení. Považuji proto za potřebné hned na začátku povědět, z jaké pozice, z jakého zorného úhlu, z jakých předpokladů, z jakých východisek k tématu přistupuji, abych se potom mohl co nejvíce pokusit dát tento svůj přístup do závorky a alespoň informativně uprostranit i jiným možných pohledům, přístupům a interpretacím.

Tato knížka je psána z ateistické humanistické pozice, která se neopírá o křesťanskou víru a je určena především čtenářům, kteří nesdílejí křesťanskou věrouku či kteří o křesťanství příliš nevědí a nemají na křesťanskou víru utvořen žádný určitější názor, tedy čtenářům, které k tomuto tématu přivádí kulturní a historický zájem. Ateismem myslím nesdílení víry, že „nad“ tímto naším reálným světem přirozených jevů a souvztažností se nachází ještě jiný „nad-přirozený“ svět, z něhož nadpozemská veličina, Bůh, náboženskou vírou většinou vyznávaný jako stvořitel a „Pán světa“, zasahuje do tohoto našeho přirozeného, reálného světa. Ateismus nesdílí představu Boha, považuje ji za lidský výtvar, byť jakkoli vážně motivovaný a vyjadřující hluboké dimenze lidství. Ateismus nesdílí přesvědčení křesťanské víry, že Ježíš je Kristus, syn boží, ať již v doslovně předmětném či metaforickém smyslu, že jeho poprava na kříži byla obětí za lidské viny, že jej Bůh vzkřísil z mrtvých,

že jednou opět přijde k poslednímu soudu a že v něm je všechna pravda, budoucnost a naděje.

Věřícím křesťanům doporučuji, aby tuto knížku nečetli, zejména pokud nejsou dostatečně nepředpojatě otevření historicko-kritické metodě bádání. Lze sice namítnout, že přece věřícím křesťanům nemůže uškodit, když svou víru budou konfrontovat i s jiným úhlem pohledu. Moje zkušenost je však taková, že věřící křesťané příliš rychle vzplanou pro obhajobu svých věroučných pozic a až na výjimky většinou nejsou schopni s klidnou věcností vnímat jiný pohled na téma, které je středem jejich víry.

Píši tuto knihu mimo jiné také proto, že se domnívám, že téma Ježíš z Nazareta a mýtus o Kristu, tedy téma Ježíš jako historická postava a vznik křesťanské víry jako historický fakt, bychom neměli ponechat toliko v hájemství věřících křesťanů a teologů či popřípadě jinak nábožensky laděných vykladačů. Ježíš z Nazareta jako historická postava patří do lidských dějin, zejména do toho jejich proudu, z něhož povstala evropská kultura. Do tohoto proudu patří i vznik křesťanské víry, která vytvořila mýtus o Kristu se všemi následnými vrstvami jeho reinterpretací. Mýtus o Kristu byl konstitutivní pro vznik evropské civilizace.

Nepovažuji za adekvátní klást otázku, jak se v případě velkých postav historie často dělává: „Co říká Ježíš nám?“, ale považuji za potřebné pokusit se – pokud to povaha pramenů dovolí – o co nejvíce seriózně, tj. historické postavě samotné co možná nejvíce přiměřeně zachycení, oč jí v její době, v tehdejší dobovém kontextu, šlo. Budeme se proto snažit rekonstruovat určité základní rysy Ježíšova vystoupení, jeho učení a jeho činů. Pokusíme se dále sledovat proces postupného vznikání křesťanské víry, která z židovského náboženského reformátora a apokalyptického vizionáře, člověka Ježíše, učinila Krista, vzkříšeného, Pána a spasitele. Mýtus o Kristu je výtvozem křesťanské víry a vznik, či přesněji vznikání křesťanské víry je identické se vznikem, přesněji vznikáním, utvářením a dotvářením mýtu o Kristu.

Byl to mýtus o Kristu, vycházející nepřímo z předpokladu příběhu Ježíše z Nazareta, který nejvíce poznamenal evropskou kulturu a je v ní dodnes prezentní. Tím, jak tento mýtus sám dozrával v evropských dějinách různé reinterpretace, ovlivňoval duchovní a kulturní klima Evropy, a naopak sociální, společenské, politické i duchovní posuny v evropských dějinách podmiňovaly a iniciovaly nové možné reinterpretace mýtu o Kristu. Evropská vzdělanost vyrostla na tom, že mýtus o Kristu byl po mnoho staletí ve všech velkých katedrálách, kostelích i zapadlých vesnických kostelících a modlitebnách

po celé Evropě každou neděli tematizován, vykládán, reinterpretován, zvěstován. A uvědomme si, že od dob Karla Velikého až do 19. století celá Evropa byla každou nedělí v kostele. Můžeme proto mluvit o nejméně tisíciletém pedagogickém působení tohoto mýtu.

Někdy kladenou otázku, co říká historická osobnost nebo její další mytizovaná podoba nám dnes, nepovažuji za zcela přiměřenou. Abych to hodně vyhrotil, povím s určitou nadsázkou: „Vůbec nic.“ To proto, že historická postava z minulosti nesdílí naši dobu, vůbec by se v ní nevyznala, kdybychom se skutečně setkali, byla by historická postava minulosti vyděšena z nás a my bychom byli zděšeni z ní, protože bychom zjistili, že je tak v mnohém odlišná, než jaký naši současností podmíněný obraz jsme si o ní vytvořili; prostě bychom zjistili, že mezi námi zeje obrovská propast. Naše otázky nejsou minulými otázkami a minulé otázky nejsou našimi otázkami. Naše starosti, bolesti, problémy, tužby, naděje a vize jsou diametrálně odlišné. Čím větší časový odstup nás dělí od postavy minulosti, tím hlubší je mezi námi propast. Přesto je pro nás nesmírně významné, abychom se historicko-kritickou rekonstrukcí pokusili o jakási pseudosetkání s osobnostmi minulosti. Důležité přitom je, abychom minulé osobnosti nechali stát v jejich době a abychom se je snažili číst v kontextu jejich doby. Jen tak si můžeme uvědomit, že postavy minulosti spoluvytvářely proces, kontinuitu, byť plnou přerývů, do níž jsme jednou my sami vkročili, a proto může mít pro nás význam zasvěceným vhladem do jejich tehdejšího způsobu myšlení, do jejich zápasů a otázek učinit sebe vnímavějšími pro složitost, odstíněnost nuancí zápasů a otázek, které sami musíme řešit. Postavy minulosti jsou tak jakýmsi zvednutým ukazováčkem, který nám sice při řešení našich otázek a problémů, při našem nesnadném rozhodování nic konkrétního nemůže poradit, ale který nám připomíná, abychom své otázky řešili kvalifikovaně, odpovědně, se zřetelem k mnohoznačné mnohotvarosti kontextů, či abychom neodsunuli mravní rozměr svých rozhodnutí. Studium postav minulosti nás zbohatčuje a vede k tomu, abychom ke svým zápasům, otázkám, problémům přistupovali obezřetněji, citlivěji a neuvěřili příliš rychle správnosti svých řešení. Minulost, jež k nám přichází a do které v podobě přítomnosti vkrácujeme, i když nemůže převzít naše rozhodnutí, ani nám k nim nemůže nic skutečně konkrétního říci, nás může ochránit před zjednodušující ukvapeností a povrchností. A vede nás k pokornému poznání, že většinou neexistují jednoznačně správná řešení, ale že určitou vážnost si ve své době získala řešení kvalifikovaná či protrpěná. A také nás vede k pochopení, že přes naprostou odlišnost a nesouměřitelnost otázek a zápasů tehdy a nyní existují přec jakési typizované obdoby, ano až

jakési archetypické vzorce lidských postojů a způsobů jednání. V tom jsou dějiny učitelkou života.

Předpokládám, že tuto knihu otevrou jak čtenáři, kteří jsou do problematiky prvotřídně či někteří alespoň značně svým vlastním odborným studiem zasvěceni, či kteří jsou odborně doma v otázkách historicko-kritické práce s prameny a v otázkách hermeneutiky. Nechtěl bych však, aby knihu odložili čtenáři, kteří tento náskok odborného vhledu nemají, protože jejich odbornost či dovednost je jiného zaměření. Proto se snažím do svého textu vestavět i pasáže základního informativního výkladu o problematice, s níž jsou nemnozí odborníci seznámeni hlouběji a tyto výklady by nepotřebovali. Nemusíte nutně číst kapitoly v pořadí, jak jsou v knize řazeny.

Možná vás při četbě napadnou některé otázky, které vám budou záhadou, anebo nebudete rozumět důvodům určitého způsobu nakládání s historickými prameny, či vám nebude průhledný určitý způsob argumentace. Neztraťte trpělivost. Doufám, že až začnete číst celou knížku v předloženém sledu znovu, už to bude snazší a na řadu otázek najdete odpověď.

K religionistickému výkladu o postavě Ježíše z Nazareta a vzniku křesťanské víry jsem pak připojil jako Dodatek kapitolu XI, která je určitou malou výšeč z filosofie náboženství, vztaženou právě k pojednané historické látce.

Kapitola X, Maranata – erchómenos, je mojí starší samostatnou studií, z níž tato kniha vyrostla. Uvádím ji zde v nezměněném znění, jak byla již v r. 1998 otištěna v časopise Religio, č. 1. ročník 6. Tím ovšem dochází k tomu, že v této kapitole najde čtenář ve shrnuté podobě zopakované mnohé teze, s nimiž se při četbě celé knihy setkal.

Doporučení

Moje studie věnovaná tématu Ježíš a vznik křesťanské víry představuje určitý dílčí pohled, podmíněný mým nesdílením této víry, které uprostraňuje mojí hypotéze o vzniku křesťanské víry. Kdybych měl do svého výkladu zapracovat všechny poznatky, k nimž došlo novozákonní kritické bádání na tomto poli během dvou století, musel bych sestavit kompilaci rozsáhlého kompendia. Doporučuji proto čtenáři, aby se nespokojil jen s mým výkladem, ale aby si opatřil či vypůjčil a přečetl několik odborných, a přec populárně napsaných a i rozsahem nevelkých knížek, které mu poskytnou základní orientující vhled do pojednané problematiky. Jedná se o tyto čtyři útlé knížky:

Günther Bornkamm: *Ježíš Nazaretský*, Praha, Kalich 1975 a 1986.

Günther Bornkamm: *Apoštol Pavel*, Praha, Kalich 1998.

Traugott Holtz: *Ježíš z Nazareta*, Praha, Vyšehrad 1991.

Martin Hengel: *Evangelista Lukáš, první křesťanský dějepisec*, Praha, Vyšehrad 1994.

Dále čtenáři doporučuji, aby měl po ruce:

Petr Pokorný: *Literární a teologický úvod do Nového zákona*, Praha, Vyšehrad 1993.

Pokud jej nepřečte vcelku, doporučuji, aby si v něm nalistoval vždy příslušnou pasáž, když v mém textu narazí na odkaz k některé novozákonní knize.

Čtenáře, kterého četba mojí studie podnítí k hlubšímu zájmu, odkazují ke třem významným českých odborným monografiím:

Josef B. Souček: *Utrpení Páně podle evangelií*, Praha, Kalich 1951 a 1983.

Josef B. Souček: *Theologie apoštola Pavla*, Praha, Kalich 1976.

Petr Pokorný: *Vznik christologie*, Praha, Kalich 1989.

Všechny doporučené knihy jsou z dílny protestantských teologů, kteří stojí na pozici křesťanské víry a zároveň při své víře, otevřené kritickému myšlení, velmi odpovědně a seriózně pracují metodou literární analýzy textů, srovnáváním textových vrstev a historickým rozбором dobového pozadí. Jde tedy o práce, které by neměly být pro čtenáře, který sám zastává klasicou, nefundamentalistickou podobu křesťanské víry, nijak „pohoršlivé“.

Je poněkud škoda, že křesťané, kteří věnují týdně tolik času návštěvě bohoslužeb a mnozí i dalším náboženským aktivitám v týdnu, za celý život nedokáží poněkud soustředěně usednout a přečíst alespoň čtyři malé knížky napsané věřícími, byť kritickými teology, které solidním způsobem pojednávají o ústředním tématu jejich životní orientace.

Poděkování

Každý, kdo někdy dopsal svou knihu a zná ten pocit, že už je na konci, ví, že právě v tu chvíli, aby kniha mohla vyjít, začíná nesnadná práce redaktora. Za tu velmi děkuji paní Mgr. Lence Ščerbaničové z Nakladatelství Karolinum.